

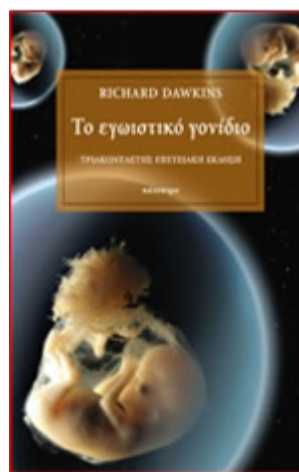
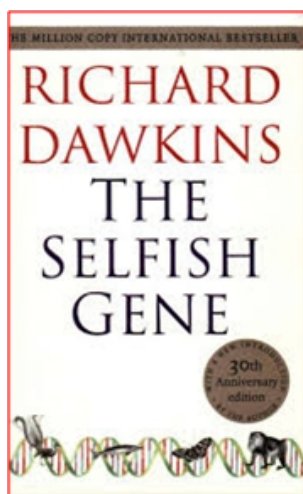
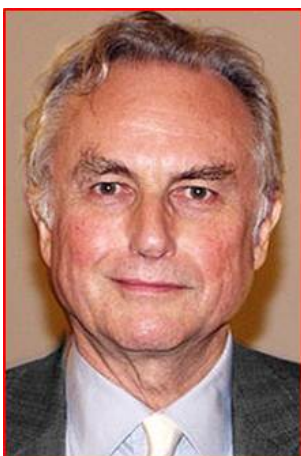
Κοινωνιοβιολογία και Επικούρειος Εγωιστικός Αλτρουϊσμός: Από το «Εγωιστικό Γονίδιο» στην Ανθρώπινη Συνεργασία

Χρήστος Γιαπιτζάκης

Επίκουρος Καθηγητής Νευρογενετικής, Τμήμα Ιατρικής, Ε Πανεπιστημίου Αθηνών
Ιδρυτικό Μέλος των Φίλων Επικούρειας Φιλοσοφίας «Κήπος των Αθηνών»

Περίληψη

Το "Εγωιστικό Γονίδιο" (1976) είναι ένα βιβλίο του Βρετανού Καθηγητή Εξελικτικής Βιολογίας Ρίτσαρντ Ντόκινς, όπου περιγράφονται τα ευρήματα της κοινωνιοβιολογικής έρευνας σε πολλά είδη ζώων συμπεριλαμβανομένου του ανθρώπου. Το βιβλίο αναφέρει την κρατούσα άποψη της σύγχρονης Βιολογίας ότι πρακτικά οι ζωντανοί οργανισμοί αποτελούν οχήματα μεταφοράς γονιδίων, τα οποία "ενδιαφέρονται" για την δική τους διαίωνηση και για αυτό τον λόγο προκαλούν συγκεκριμένες συμπεριφορές. Οι μελέτες της Βιολογίας από το επίπεδο του DNA, του οργανισμού και των κοινωνιών, καθώς και η παρατήρηση τυχαίων συμβάντων και εξελικτικών μηχανισμών φυσικής επιλογής δεν επιβεβαιώνουν ούτε την Πλατωνική/Χριστιανική άποψη περί ενός σχεδίου θεϊκής πρόνοιας, ούτε την Στωική/Μαρξιστική άποψη της ντετερμινιστικής αναγκαιότητας, στις οποίες βασίστηκαν οι οικονομικές φιλοσοφικές θεωρίες των τελευταίων δύο αιώνων. Όλα τα επιστημονικά δεδομένα της Βιολογίας αντιστοιχούν σχεδόν απόλυτα με την Επικούρεια κοσμοθεωρία ενός απρόσωπου Σύμπαντος, που αποτελείται από άτομα τα οποία αλληλεπιδρούν στον κενό χώρο και συμπλέκονται στην αιωνιότητα, δημιουργώντας εξελικτικά σύνθετα σώματα, κόσμους και ζωντανούς οργανισμούς, βάσει της αναγκαιότητας και της τυχαιότητας της φύσης.



Τα εγωιστικά γονίδια των ζωντανών οργανισμών "αναπτύσσουν" συμπεριφορές συνεργασίας, επειδή έχουν ως ωφέλεια την μεταβίβασή τους σε επόμενες γενεές. Μέσω της παρατήρησης της συ-

μπεριφοράς των ανώτερων ζώων και ανθρώπινων ομάδων, και μέσω προγραμμάτων θεωρίας των παιγνίων σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές, έγινε αντιληπτό τα τελευταία χρόνια ότι η μεγαλύτερη ωφέλεια προκύπτει από την έξυπνη συνεργασία απλών στοιχείων σε ομάδες.

Αυτή ακριβώς ήταν η αιτία της επιτυχίας των επικούρειων ομάδων (των Κήπων) που είχαν εξαπλωθεί σε όλο τον Ελληνορωμαϊκό κόσμο για επτά αιώνες. Η εγωιστική προσέγγιση του κάθε Επικούρειου που στόχευε στην προσωπική ευτυχία του συνδυαζόταν με την αλτρουιστική φιλική προσέγγιση του συνανθρώπου του. Αντίστοιχες προσπάθειες ανάδειξης του Ανθρωπισμού και της Δημοκρατικής συμπεριφοράς έχουν γίνει τους τελευταίους δύο αιώνες μετά τον Διαφωτισμό.

Εισαγωγή

Ο Επίκουρος υποστήριξε την εξέλιξη των ζωντανών οργανισμών, που οφείλεται στην συνεχή αλλαγή του φυσικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζουν. Κατά τον Αθηναίο φιλόσοφο, η εξέλιξη των ζωντανών οργανισμών βασίζεται στην φυσική επιλογή των καλύτερα προσαρμοσμένων ειδών, όπως θα παρατηρήσει πολλούς αιώνες αργότερα ο Δαρβίνος.



Η μαρτυρία του Ρωμαίου επικούρειου Λουκρήτιου είναι διαφωτιστική:

«Όλα εξελίσσονται, όλα τα αλλάζει η Φύση και τα αναγκάζει να μεταμορφώνονται. Πρέπει να αφανίστηκαν τότε πολλά είδη ζώων, καθώς δεν μπόρεσαν με τον πολλαπλασιασμό να σφυρηλατήσουν την γενιά τους. Γιατί, όποια πλάσματα βλέπεις τώρα ν' ανασαίνουν τις ζωογόνες αύρες του αέρα, μόνα τους εξασφάλισαν την επιβίωσή τους απ' την αρχή ακόμα, θες με την πονηριά, θες με την γενναιότητα ή και με την σβελτάδα τους» (Λουκρήτιος, Περί της φύσεως των πραγμάτων V855-859).

Η Κοινωνιοβιολογία και το “εγωιστικό γονίδιο”

Πολυάριθμες παρατηρήσεις των βιολόγων έχουν επιβεβαιώσει τις απόψεις του Επίκουρου και του Δαρβίνου σχετικά με την εξέλιξη των ζωντανών οργανισμών με φυσική επιλογή. Ο Αμερικανός βιολόγος Ρόμπερτ Τρίβερς (Robert Trivers) παρατηρώντας την συμπεριφορά κοινωνικών ζώων κατέγραψε την έννοια του αμοιβαίου αλτρουϊσμού το 1971: “Η βοήθεια προς κάποιον με κόστος για μένα είναι ωφέλιμη, εφόσον είναι μεγάλη η πιθανότητα να με βοηθήσει αυτός σε αντίστροφη κατάσταση, όταν εγώ τον έχω ανάγκη”. Ο Τρίβερς παρατήρησε ότι η συμπεριφορά αμοιβαίου αλτρουϊσμού συμβαίνει περισσότερο όταν δύο άτομα ενός ζωικού είδους είναι συγγενή.

Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Αμερικανός βιολόγος Έντουαρντ Γουΐλσον (Edward O. Wilson) περιέγραψε τις συμπεριφορές των κοινωνικών εντόμων σε ένα βιβλίο με την ονομασία “Κοινωνιοβιολογία” το 1975 και ο Βρετανός βιολόγος Ρίτσαρντ Ντώκινς (Richard Dawkins) περιέγραψε πολυάριθμες παρατηρήσεις συμπεριφορών θηλαστικών και πουλιών στο βιβλίο του “Το εγωιστικό γονίδιο” το 1976.



Robert Trivers

Οι απόψεις των κοινωνιοβιολόγων σήκωσαν θύελλα διαμαρτυριών από συντηρητικούς κύκλους της θρησκευτικής δεξιάς και της λαϊκιστικής αριστεράς, καθώς οι πολιτικές ιδεολογίες τους δεν συμφωνούσαν με τις επιστημονικές παρατηρήσεις.

Παρά το γεγονός αυτό, ειδικά το βιβλίο του Ντώκινς έγινε ανάρπαστο και επηρέασε πολύ την σκέψη των επιστημόνων και των μορφωμένων του Δυτικού κόσμου τις τελευταίες δεκαετίες.

Ο Βρετανός βιολόγος περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο η εξέλιξη με φυσική επιλογή έχει ευνοήσει την ανάπτυξη συμπεριφορών στα ζώα, που συμβάλλουν στην αυξημένη αναπαραγωγή και την διαίωσιση των πανομοιότυπων γονιδίων τους στους απογόνους. Στον γλαφυρό πρόλογό του, ο Ντώκινς αναφέρει: “Το περιεχόμενο του βιβλίου δεν είναι επιστημονική φαντασία, είναι επιστήμη. Είμαστε μηχανές επιβίωσης, αυτόματα οχήματα τυφλά προγραμματισμένα να διαφυλάσσουν τα

εγωιστικά μόρια, που είναι γνωστά με το όνομα γονίδια. Αυτή η αλήθεια εξακολουθεί να με εκπλήσσει... Δέχτηκα ότι ο απλός άνθρωπος δεν έχει ειδικές γνώσεις, έχει όμως νοημοσύνη. Ο καθένας μπορεί να εκλαϊκεύσει την επιστήμη αν απλοποιήσει τα πράγματα”.

Στο βιβλίο “Το εγωιστικό γονίδιο” αναφέρονται παραδείγματα από παρατηρήσεις της συμπεριφοράς των ζώων:

1. Υγιής συμπεριφορά – Παθολογική συμπεριφορά

Οι μέλισσες μπορεί να προσβληθούν από μια λοιμώδη νόσο που ονομάζεται «σήψη γόνου». Υπάρχουν οι λεγόμενες «υγιεινές ποικιλίες», στις οποίες η επιδημία εξαλείφεται ταχύτατα με τον εντοπισμό των μολυσμένων προνυμφών, την εκτόπισή τους και την απόρριψή τους έξω από την κυψέλη. Οι εργάτριες πρέπει να εντοπίσουν το κελί κάθε μολυσμένης προνύμφης, να αφαιρέσουν το κέρινο κάλυμμα του κελιού, να την τραβήξουν από την θυρίδα της κυψέλης και να την πετάξουν έξω. Οι μέλισσες με “υγιή συμπεριφορά” βρίσκουν ευχάριστη την γεύση του μολυσμένου κεριού, οπότε το τρώνε και το αφαιρούν (γονίδιο «για την αφαίρεση του κεριού»).

Αντίθετα, οι μέλισσες με “παθολογική συμπεριφορά” δεν βρίσκουν ευχάριστη την γεύση του μολυσμένου κεριού, οπότε η επιδημία εξαπλώνεται σε όλη την κυψέλη.

Τα γονίδια «συνεργάζονται» όταν διαμορφώνουν την συμπεριφορά της κοινής μηχανής επιβίωσής τους. Το γονίδιο για την «απόρριψη των μολυσμένων προνυμφών» είναι άχρηστο αν δεν συνοδεύεται από το γονίδιο για την «αφαίρεση του κεριού», και αντίστροφα.

2. Επικοινωνία – Εξαπάτηση

Η επικοινωνία ενός ζώου (“μιας μηχανής επιβίωσης”) με κάποιο άλλο φαίνεται εάν επηρεάζει την συμπεριφορά του ή την κατάσταση του νευρικού του συστήματος. Υπάρχουν πολυάριθμα μέσα επικοινωνίας: το τραγούδι στα πουλιά, το κούνημα της ουράς στους σκύλους, οι μορφασμοί στους χιμπατζήδες, οι χειρονομίες και η ομιλία στους ανθρώπους. Οι μηχανές επιβίωσης, με διάφορους τρόπους, προάγουν έμμεσα την ευημερία των γονιδίων τους επηρεάζοντας την συμπεριφορά άλλων μηχανισμών επιβίωσης.

Εφόσον υπάρχει επικοινωνία, συχνά εμφανίζονται περιστατικά εξαπάτησης. Εάν κάποιο πουλί χρησιμοποιήσει το σήμα «υπάρχει ένα γεράκι» χωρίς αυτό να υπάρχει πραγματικά, και οι σύντροφοί του σκορπίσουν φοβισμένοι αφήνοντάς το να φάει ανενόχλητο όλη την υπάρχουσα τροφή, τότε υπάρχει απάτη. Πολλά φαγώσιμα έντομα προστατεύονται από τους θηρευτές τους μιμούμενα την εξωτερική εμφάνιση άλλων εντόμων, που έχουν δυσάρεστη γεύση. Μπορούμε να δούμε παιδιά να εξαπατούν τους γονείς τους για να φάνε περισσότερο φαγητό, ή συζύγους να

απατούν τις γυναίκες τους. Κατά συνέπεια, όταν αντιδρούμε άκριτα στον λόγο ή στην συμπεριφορά ενός συνανθρώπου μας είναι σαν να του εκχωρούμε την δύναμη να μας επηρεάζει.

3. Ανταγωνισμός - Πιθανότητα ανταπόδοσης συμπεριφοράς

Υπάρχουν ανταγωνιστικά είδη στην Φύση, π.χ. θηρευτών και θηραμάτων. Όμως, για οποιονδήποτε αρχικό αριθμό θηρευτών και θηραμάτων, σε βάθος χρόνου η εξέλιξη θα οδηγήσει σε σταθερή αναλογία τους. Η επιθετική συμπεριφορά συμφέρει μόνο όταν δεν υπάρχει πιθανότητα ανταπόδοσης. Η κανιβαλιστική στρατηγική μέσα σε ένα ζωικό είδος ενέχει μεγάλο κίνδυνο αντιποίνων. Τα λιοντάρια δεν κυνηγούν άλλα λιοντάρια, επειδή αυτό δεν αποτελεί εξελικτικά σταθερή στρατηγική για το είδος.

4. Αλτρουϊσμός

Το φαινόμενο της αυτοθυσίας των μελισσών και άλλες μορφές αλτρουϊσμού και συνεργασίας των εργατριών δεν είναι κάτι το εκπληκτικό, αν λάβουμε υπόψη ότι είναι στείρες. Αν και δεν γεννά δικά της παιδιά, όλες οι προσπάθειες της εργάτριας μέλισσας κατευθύνονται στην διατήρηση των γονιδίων της που βρίσκονται σε άλλους συγγενείς. Μπορούμε να μιλήσουμε ακριβέστερα για τον αλτρουϊσμό μεταξύ συγγενών, εάν αναφερθούμε στον δείκτη συγγένειας. Σε ένα είδος, που τα μέλη του δεν απομακρύνονται πολύ ή απομακρύνονται σε μικρές ομάδες, υπάρχουν πολλές πιθανότητες το τυχαίο άτομο που θα συναντήσετε να είναι στενός συγγενής σας. Σε αυτή την περίπτωση ο κανόνας «να είσαι ευγενικός σε κάθε μέλος του είδους σου που θα συναντήσεις» θα είχε θετικό αποτέλεσμα στην επιβίωση, με την έννοια ότι ένα γονίδιο που προδιαθέτει τους υπηκόους του να υπακούουν σε αυτόν τον κανόνα θα γινόταν πολυαριθμότερο στην γονιδιακή δεξαμενή.

5. Διαφορές συμπεριφοράς των δύο φύλων

Σε πολλά είδη ζώων η μητέρα είναι περισσότερο σίγουρη από τον πατέρα ότι τα παιδιά είναι δικά της. Οι γαμέτες είναι πολύ μικρότεροι και πολυπληθέστεροι στα αρσενικά από ότι στα θηλυκά. Επειδή κάθε σπερματοζωάριο του είναι τόσο μικρό, το αρσενικό μπορεί να παράγει κάθε μέρα πολλά εκατομμύρια. Ενώ ο αριθμός των παιδιών ενός αρσενικού είναι θεωρητικά απεριόριστος, τα θηλυκά μπορούν να αποκτήσουν περιορισμένο αριθμό απογόνων. Θεωρητικά θα «άρεσε» σε κάθε αρσενικό να συνευρεθεί με όσο το δυνατόν περισσότερα θηλυκά, αφήνοντας κάθε φορά την σύντροφό του να μεγαλώσει τα παιδιά. Το θηλυκό επιθεωρεί τα αρσενικά και προσπαθεί να διακρίνει πάνω τους σημάδια πιστότητας και νοικοκυροσύνης, ώστε να διαλέξει το αρσενικό που θα μείνει μαζί του κατά την περίοδο της εγκυμοσύνης και της λοχείας. Ένας τρόπος για να

ανακαλύψει το κατάλληλο αρσενικό, είναι το θηλυκό είναι να μην ενδώσει για μεγάλο χρονικό διάστημα, να είναι σεμνό.

6. Διαφορές συμπεριφοράς ανάμεσα σε γενιές

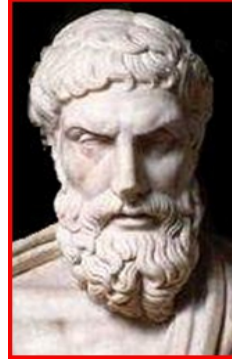
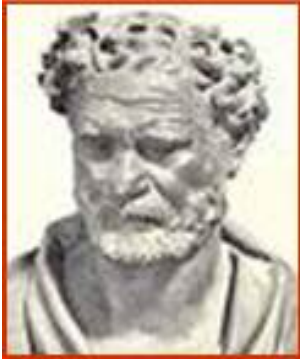
Για μια μητέρα χελιδόνα, ο άριστος αριθμός αυγών ταυτόχρονα είναι πέντε. Για ένα χελιδονάκι, όμως, ο άριστος αριθμός είναι μικρότερος, υπό τον όρο ότι σε αυτόν να βρίσκεται και αυτό! Η μητέρα έχει ορισμένη ποσότητα πόρων και «επιθυμεί» να τους μοιράσει δίκαια στα πέντε μικρά. Όμως, κάθε μικρό θέλει μεγαλύτερο μερίδιο από το ένα πέμπτο, οπότε ρίχνοντας έξω από την φωλιά ένα αδελφάκι του θα καρπωθεί το ένα τέταρτο και πετώντας άλλο ένα, το ένα τρίτο της τροφής.

Τα παιδιά έχουν το μεγάλο “πλεονέκτημα” να μπορούν να λένε ψέματα, γιατί ξέρουν πόσο ακριβώς πεινούν ενώ οι γονείς τους μπορούν μόνο να μαντέψουν αν το παιδί λέει αλήθεια η ψέματα. Έτσι, θεωρητικά τα παιδιά ευνοούνται από το να πουν ψέματα, γι' αυτό και το συνηθίζουν. Το ηθικό συμπέρασμα για τους ανθρώπους είναι ότι πρέπει να διδάσκουμε τον αλτρουϊσμό στα παιδιά, επειδή δεν μπορούμε να περιμένουμε ότι συνιστά μέρος της βιολογικής τους δομής. Κάποιες φορές υπάρχουν επιθετικές συμπεριφορές από τους γονείς προς κάποια παιδιά τους. Πρόσφατα, μία μητέρα στο Πακιστάν έκαψε ζωντανή την νεαρή κόρη της, επειδή εκείνη παντρεύτηκε κάποιον κοινωνικά κατώτερο, χωρίς την άδεια των γονιών της. Αυτό το έγκλημα το έκανε η μητέρα ώστε να προστατέψει από την κοινωνική κατακραυγή τα άλλα της παιδιά και εγγόνια. Σύμφωνα με τον Ντόκινς, στις ανθρώπινες κοινωνίες πολλαπλασιάζονται και κληρονομούνται εκτός από τις γενετικές πληροφορίες και οι εννοιακές πληροφορίες. Όπως κληρονομείται και πολλαπλασιάζεται ένα γονίδιο (gene), έτσι κληρονομείται και πολλαπλασιάζεται ένα μιμίδιο (meme). Έννοιες, όπως φιλία, θεός, φόβος, θεία πρόνοια, ελευθερία, πεπρωμένο, δικαιοσύνη, ταξική πάλη, πολλαπλασιάζονται ανεξάρτητα εάν έχουν ή όχι πραγματική βάση.

Η φύση των πραγμάτων

Ως γνωστόν, η Επικούρεια φιλοσοφία και οι διάφοροι Κήποι διήρκεσαν περίπου επτά αιώνες (στο διάστημα 300 πΧ – 400 μΧ). Στους Κήπους η δύναμη συνοχής ήταν η φιλία, εφόσον πλούσιοι και φτωχοί, άνδρες και γυναίκες, ελεύθεροι και δούλοι, όλοι αλληλοαναγνωρίζονταν ως «φίλοι». Τον δεύτερο μεταχριστιανικό αιώνα, ο Διογένης Λαέρτιος παρατηρεί πως ενώ όλες οι άλλες σχολές είχαν σχεδόν εξαφανιστεί, οι φίλοι του Επίκουρου ήταν τόσοι πολλοί που δεν μπορούσαν να μετρηθούν με ολόκληρες πόλεις.

Ο Ρωμαίος επικούρειος ποιητής Λουκρήτιος έγραψε: “Ένας Έλληνας, ο Επίκουρος, είχε την θαρραλέα ψυχή και την θέληση, με νου και λογισμό, να αποτινάξει πρώτος αυτός, τις κλειδωνιές που σφραγίζουν τα μυστικά της φύσης... Και ξανάρθε νικητής για να μας πει τι μπορεί να γίνει και τι όχι και πώς ορίζεται, με νόμους ακλόνητους, η δύναμη στο κάθε τι”.



Όπως γράφει ο φίλος **Γιώργος Καπλάνης**: “Και τι μπορεί να γίνει που ορίζεται και περιορίζεται από απαράβατους φυσικούς νόμους; Γιατί ελεύθερα, αυτόνομα και δημιουργικά άτομα συνεχόνται και δομούν τον Κήπο με συγκολλητική δύναμη την φιλία; Άραγε ποια οράματα, ποιες ελπίδες, ποια φώτιση, ποια επιφοίτηση, ποια μοίρα, ποια ιδανικά βρίσκονται στα θεμέλια που στηρίζουν την φιλία; Τίποτε από όλες αυτές τις φλυαρίες! **Στα θεμέλια της φιλίας υπάρχει το συμφέρον! Και μάλιστα το αμοιβαίο συμφέρον: η κοινή ωφέλεια.** Η φύση των πραγμάτων που αντιλήφθηκε ο Επίκουρος”...

Το φυσικό δίκαιο συμβολίζει το συμφέρον όλων να μη βλάπτουν τους άλλους ούτε να βλάπτονται οι ίδιοι. Η «ζωή νοήματος» που αναφέρουν συχνά οι διάφοροι φιλοσοφούντες είναι ουσιαστικά η ζωή “κατά φύσιν”, που επιδιώκει να ικανοποιήσει τις φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες. Και ο Επίκουρος τα διδάσκει αυτά με απλό και κατανοητό τρόπο, ώστε να τα αντιληφθούν όλοι, από τους εφήβους μέχρι τους γέροντες:

«Η φωνή της σάρκας ζητάει να μη πεινάει, να μη διψάει και να μη κρυώνει. Εφόσον τα έχει αυτά κάποιος και ελπίζει ότι θα τα έχει και στο μέλλον, θα μπορούσε να ανταγωνιστεί ακόμα και τον Δία στην ευτυχία».

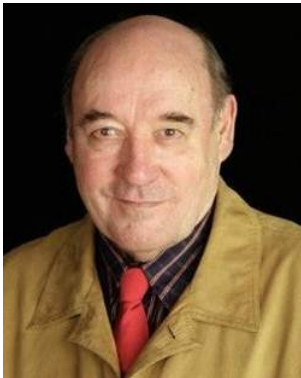
«Ο πλούτος της Φύσης και είναι καθορισμένος και αποκτάται εύκολα. Ο πλούτος όμως που αφορά τις κενές νοήματος απόψεις φθάνει στο άπειρο».

«Άπληστο δεν είναι το στομάχι. Άπληστη είναι η ψευδής δοξασία ότι το στομάχι έχει απεριόριστη χωρητικότητα».

«Δεν πρέπει να μας ενδιαφέρει τι τρώμε και πίνουμε αλλά με ποιους τρώμε και πίνουμε».

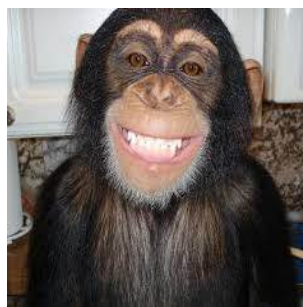
«Από όλα εκείνα που χρησιμοποιεί η σοφία για την ευτυχία όλης της ζωής το αληθινά μέγιστο είναι η απόκτηση της φιλίας».

Από το κείμενο του φίλου Γιώργου Καπλάνη “Φιλία και Κήπος” θα δανειστώ πολλές απόψεις, στις οποίες θα αναφερθώ στις επόμενες δύο ενότητες.



Η φυσική επιλογή και ο εγωιστικός αλτρουϊσμός

Όπως περιγράφει γλαφυρά ο βιολόγος Ντέσμοντ Μόρις (Desmond Morris) στο βιβλίο του «Η φύση της ευτυχίας», ο πιθηκοειδής πρόγονος του σύγχρονου ανθρώπινου είδους, λόγω ξηρασίας κάποια στιγμή εγκατέλειψε την ζωή επάνω στα δένδρα και έγινε θηρευτής. Άρχισε να κυνηγά άλλα ζώα για να τραφεί, οπότε χρειάστηκε να αναπτύξει περισσότερο την επικοινωνία και την συνεργασία κατά το ομαδικό κυνήγι και το μοίρασμα της τροφής. Επί εκατομμύρια χρόνια, ο θηρευτής πρόγονος του ανθρώπου εξελισσόταν στο πλαίσιο της ομάδας, όπου όχι μόνο δεν έβλαπτε ο ένας τον άλλον, αλλά κυριαρχούσε η συνεργασία και η αλληλοβοήθεια, δηλαδή η φιλική συμπεριφορά. Χωρίς αυτήν το ανθρώπινο είδος δεν θα είχε καταφέρει ποτέ να ευημερήσει.



Η συνεργατική συμπεριφορά μοιάζει με ανιδιοτέλεια, αλλά στην πραγματικότητα η συνεργατική συμπεριφορά είναι εξίσου εγωιστική όσο και η ανταγωνιστική συμπεριφορά (εγωιστικός αλτρουϊσμός). Ένα μεμονωμένο άτομο δεν μπορούσε ούτε να σκοτώσει ένα μεγάλο θήραμα, ούτε και να κατασκευάσει μια μεγάλη καλύβα από μόνο του. Επειδή το άτομο ευημερούσε

μόνο όταν και η ομάδα ευημερούσε, η φυσική εξέλιξη εφοδίασε τον άνθρωπο τελικά με έναν μηχανισμό συνεργασίας με τα άλλα μέλη της ομάδας.

Σε αυτόν τον μηχανισμό βασίζεται η αίσθηση της ευχαρίστησης, που έχουμε όταν βοηθάμε έναν φίλο ή έναν συνάνθρωπο (Ανθρωπισμός).

Αυτά τα αρχέγονα χαρακτηριστικά της συνεργασίας, της αλληλοβοήθειας και της φιλότητας, ηθικολόγοι διαφόρων ειδών προσπάθησαν να τα καρπωθούν παρουσιάζοντάς τα ως αποτέλεσμα της δικής τους ηθικής διδασκαλίας.

Όταν πριν από μερικές χιλιάδες χρόνια άρχισαν να δημιουργούνται οι μεγάλες πόλεις, κυριάρχησε το μεγάλο απρόσωπο πλήθος και αναπτύχθηκαν έντονες και ποικίλες ανταγωνιστικές σχέσεις. Η ισορροπία ανάμεσα στον ανταγωνισμό και την συνεργασία διαταράχθηκε και η πλάστιγγα άρχισε να γέρνει υπέρ του ανταγωνισμού. Τότε οι δεσμοί της φιλίας άρχισαν να χαλαρώνουν. Παρόλα αυτά, ο άνθρωπος παρέμεινε ένα είδος, που από βιολογική άποψη έχει προγραμματιστεί να βοηθά τους άλλους για να βοηθηθεί και ο ίδιος. Και ως ανθεκτικό είδος ο άνθρωπος, αυτή την εξελικτική κληρονομιά την διατήρησε ως στοιχείο της ανθρώπινης φύσης του. Αυτό το στοιχείο της φύσης μας λειτουργεί ικανοποιητικά ακόμα και σήμερα, υπό την προϋπόθεση ότι διαβιούμε σε μικρές κοινότητες (πχ. Κήπος Επικουρείων).

Οι επιθετικές συμπεριφορές ευνοούνται βραχυπρόθεσμα, όπως η εγκληματική δράση στις ανθρώπινες κοινωνίες και η εξάπλωση των ιών ή των καρκινικών κυττάρων, που τελικά σκοτώνουν τους ξενιστές τους. Παρατηρούμε πάντως και στην Φύση και στις ανθρώπινες κοινωνίες ότι οι συμπεριφορές συνεργασίας έχουν μακροπρόθεσμη επιτυχία (θέατρο, επιστήμη, κοινωνικό συμβόλαιο, Ο.Η.Ε., διαδίκτυο).

Άλλωστε, η καλύτερη στρατηγική σύμφωνα με την σύγχρονη θεωρία παιγνίων και πολυάριθμες πειραματικές απομιμήσεις προγραμμάτων είναι η στρατηγική σταθερής συμπεριφοράς, σύμφωνα με την οποία την πρώτη φορά “συνεργάζομαι” (“δείν μέντοι προκατάρχεσθαι” κατά τον Επίκουρο) και την δεύτερη φορά κάνω ό,τι κάνει ο άλλος ως απάντηση στην συνεργασία μου. Αν ανταποκριθεί με “άρνηση”, η δεύτερη κίνησή μου είναι “άρνηση” (“Ανήρ αχάριστος μη νομιζέσθω φίλος” κατά τον Μένανδρο). Αν όμως ανταποκριθεί με “συνεργασία”, η δεύτερη κίνησή μου είναι “συνεργασία”. Η συνεργατική αυτή στρατηγική, που αποβλέπει στο κοινό όφελος (εγωιστικός αλτρουισμός), ίσως σπανίζει στον συνολικό πληθυσμό, αλλά όταν προκύπτουν κοινότητες συνεργασίας τότε αυτές μπορεί να είναι πολύ επιτυχημένες.

Συμπεριφορά της ομάδας

Όπως περιγράφεται στο βιβλίο του Λυγερού «Νοητική στρατηγική», όταν προσπάθησαν μηχανικοί και επιστήμονες να παράγουν τεχνητή νοημοσύνη βασισμένοι στην αριστοτελική άποψη ότι μια έξυπνη συμπεριφορά είναι το αποτέλεσμα μιας ιεραρχικής δομής σε ένα σύστημα, το μόνο που πέτυχαν ήταν να μιμηθούν την χαοτική ανθρώπινη σκέψη. Όταν όμως δοκίμασαν την επικούρεια αναλογία της Χημείας, δηλαδή ότι η νοημοσύνη προέρχεται από μια έξυπνη συνεργασία απλών στοιχείων, τότε αυτό πέτυχε. Λειτουργώντας σε ένα σύστημα μεγαλύτερης ελευθερίας, τα απλά στοιχεία μιμούνται την γνωσιακή συμπεριφορά (ανάλυση, επεξεργασία, σύνθεση) μιας πολύπλοκης οντότητας και, με μεγάλη ταχύτητα, βρίσκουν λύσεις εκεί που άλλα συστήματα δεν μπορούν να βρουν λύσεις.



Το ίδιο, αναφέρει ο Λυγερός, μπορεί να ισχύσει σε μια ομάδα αποτελούμενη αποκλειστικά και μόνο από ανθρώπους, όταν κάθε άτομο δεν προσπαθεί να αναδείξει τον εαυτό του, αλλά προσπαθεί δυναμικά να προσφέρει στους άλλους ένα πλαίσιο αξιοποίησης των ικανοτήτων τους. Όταν δεν υπάρχουν ανταγωνιστικές σχέσεις, τότε η συμπεριφορά της ομάδας δεν είναι ατομικά αυτοανααιρούμενη αλλά συνολική, ιδίως εάν τους ενώνει η αμοιβαία ωφέλεια, η φιλία και ο κοινός στόχος τους, η ευτυχία. Η ομάδα επιφανειακά φαίνεται να βρίσκεται σε χαοτική κατάσταση, αλλά πίσω από αυτό κρύβεται τάξη και πολυπλοκότητα. Προφανώς, σε αυτά τα χαρακτηριστικά στηρίχθηκε η επιτυχία των επικούρειων Κήπων.

Φιλία και Ανθρωπισμός – Συμπεράσματα

Όπως προκύπτει από πολυάριθμες επιστημονικές παρατηρήσεις, η Φύση δεν ενδιαφέρεται για τα ζώα και τον άνθρωπο. Τα γονίδια καθορίζουν την επιβίωση και την συμπεριφορά των ζώων και του ανθρώπου. Τα «εγωιστικά» γονίδια ευνοούν συμπεριφορές πολλαπλασιασμού τους. Ο άνθρωπος έχει εξελιχθεί ως κοινωνικό ον να χαιρέται την συνεργασία και να επωφελείται από

αυτήν (εγωιστικός αλτρουϊσμός). Κατά συνέπεια, η Φύση δεν ενδιαφέρεται για την ευτυχία του ανθρώπου αλλά την επιτρέπει.

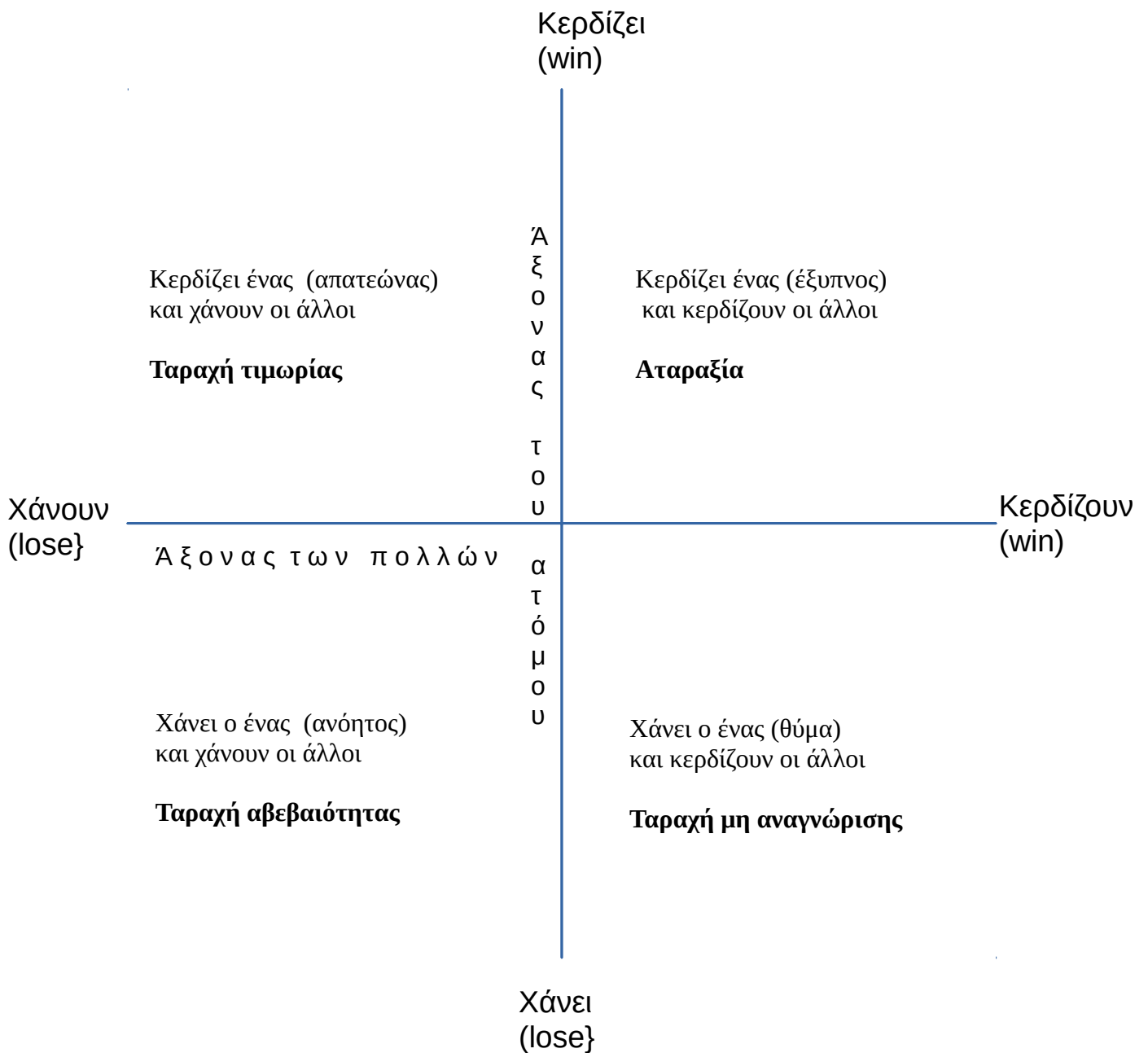
Η Επικούρεια φιλοσοφία δεν είναι δημιούργημα κάποιου θεωρητικού ή φαντασιόπληκτου, αλλά βασίζεται σε εμπειρικά και επιστημονικά δεδομένα. Ο Επίκουρος παρατήρησε την Φύση και τον άνθρωπο, κατέληξε εμπειρικά στους φυσικούς νόμους και επάνω στην δύναμή τους στήριξε την ηθική του διδασκαλία. Έχοντας ως στόχο την ευδαιμονία, ο Αθηναίος φιλόσοφος προσπάθησε μέσω της παρατήρησης της Φύσης να ελευθερώσει τους ανθρώπους από την ταραχή που προξενούν οι μύθοι και οι κακοδοξίες, επειδή είναι «εύδαιμονοι το ελεύθερον», όπως είχε παρατηρήσει ο Περικλής. Η επιστημονική σκέψη ελευθερώνει τον νου και, όπως έγραψε ο Ρήγας Βελεστινλής, «συλλογάται καλά όποιος ελεύθερα συλλογάται».

Η επικούρεια φιλία προς κάθε συνάνθρωπο (“η ανυπέβλητος προς πάντας φιλανθρωπία”) ανάγεται στην ηθική, αλλά αποτελεί συγχρόνως μια σταθερή εξελικτική στρατηγική όπως την θέλει η επιστήμη, καθώς αντιμετωπίζει με επιτυχία τα προβλήματα σε έναν κόσμο που εξελίσσεται συνεχώς, μια στρατηγική νίκης. Η σημερινή κοινωνία στηρίζεται στην δυναμική του ατομικού συμφέροντος με μια συμπεριφορά που δεν περνάει μέσα από την κοινή ωφέλεια, πράγμα τελείως ασυμβίβαστο με την Επικούρεια φιλοσοφία. Σε αντίθεση με αυτό, η Επικούρεια φιλοσοφία ικανοποιεί το ατομικό συμφέρον, αντλώντας μέσα από το καλάθι της κοινής ωφέλειας (Ανθρωπισμός).

Μπορούμε να συνεχίσουμε να είμαστε δούλοι των μυθοπλασιών και των ιδεοληψιών και να είμαστε δυστυχείς. Μπορούμε να επιλέξουμε να είμαστε έμφρονες, με επιστημονική γνώση και ελεύθερη σκέψη, και να είμαστε ευτυχείς. Ελευθερώνοντας τον νου μας και βιώνοντας την ψυχική ηρεμία αλλάζουμε τον κόσμο προς το καλύτερο, αρχίζοντας από τον εαυτό μας!

Σχηματική απεικόνιση συμπεριφορών σύμφωνα με τον Cipolla.

Σε μια συμπεριφορά ενός ανθρώπου: α) κερδίζει ένας (απατεώνας) και χάνουν οι άλλοι, β) χάνει ο ένας (θύμα) και κερδίζουν οι άλλοι, γ) χάνει ο ένας (ανόητος) και χάνουν οι άλλοι, δ) κερδίζει ένας (έξυπνος) και κερδίζουν οι άλλοι. Αν δούμε το σχήμα αυτό με επικούρεια οπτική, η ταραχή είναι ανύπαρκτη μόνο στην συμπεριφορά του έξυπνου, όπου όλοι κερδίζουν (“win-win”). Ο Επίκουρος έλεγε “ο δίκαιος είναι αταραχότατος, ο δε άδικος είναι γεμάτος μεγάλης ταραχής” και “ο ατάραχος δεν ενοχλεί τον εαυτό του και τους άλλους”. Αυτή είναι η έννοια του επικούρειου εγωιστικού αλτρουϊσμού.



Βιβλιογραφία

Dawkins R. “Το Εγωιστικό Γονίδιο” (Μετάφραση Λ. Μαργαρίτης, Α. Τσουκαλαδάκης). Εκδόσεις Κάτοπτρο, 1988.

Λυγερός Ν. “Νοητική στρατηγική”. Εκδόσεις Σπανίδης, 2009.

Morris D. “Η φύση της ευτυχίας” (Μετάφραση Α. Ζάβαλος), Εκδόσεις Κέδρος, 2010.

Cipolla C. «Οι βασικοί νόμοι της ανθρώπινης ηλιθιότητας» (Μετάφραση Γ. Πολυκανδριώτης),

Εκδόσεις Κέδρος, 2012.

Καπλάνης Γ. “Φιλία και Κήπος”. Πρακτικά Τρίτου Πανελληνίου Συμποσίου Επικούρειας Φιλοσοφίας, Εκδόσεις Φίλων Επικούρειας Φιλοσοφίας «Κήπος», Αθήνα 2013.

Γιαπιτζάκης Χ. “Επικουρείων Δόξα: Η Τέχνη της Ευδαιμονίας” (3η έκδοση). Εκδόσεις Παπασωτηρίου, Αθήνα, 2014.

Guyau J.M. “Η σύγχρονη Αγγλική Ηθική – Ηθική της Ωφελιμότητας και της Εξέλιξης - Έκθεση των θεωριών” (Μετάφραση Λ.Α.Αλεξανδρίδης),2015. epicuros.gr/books/JMGuyau_moralang1.pdf

Guyau J.M. “Η σύγχρονη Αγγλική Ηθική – Ηθική της Ωφελιμότητας και της Εξέλιξης – Κριτική” (Μετάφραση Λ.Α. Αλεξανδρίδης), 2016. epicuros.gr/books/JMGuyau_moralang2.pdf